

DOI: 10.34015/2523-4552.2024.2.05
УДК 343.9

*Луценко І. Г.,
кандидат юридичних наук, доцент ка-
федри кримінального права і криміно-
логії ННІ № 1 Харківського національ-
ного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-4610-8549*

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА ЯК ФАКТОР, ЩО ЖИВИТЬ ТОРГІВЛЮ ОРГАНАМИ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена факторам, що обумовлюють торгівлю органами в умовах російсько-української війни. Приділено увагу збільшенню даного виду злочинності за останній рік, враховуючи її латентний характер. Зокрема, окреслені об'єктивні причини існування торгівлі органами, як-от: нестача життєво необхідних органів як у світі в цілому, так і в Україні, корупція у різних галузях та наявність національної та транснаціональної злочинності. Акцентовано увагу на збройних конфліктах у Косово, Іраку та Сирії, під час яких збільшувався рівень злочинності, у тому числі торгівля органами. На підставі поточної ситуації в Україні та враховуючи закордонний досвід протікання збройних конфліктів, описано фактори, що детермінують торгівлю органами в умовах російсько-української війни такі як: послаблення або руйнування соціальних інститутів; економічна нестабільність держави і суспільства; масове внутрішнє і зовнішнє переміщення населення; збільшення осіб з адиктивною поведінкою; сприятливі умови для діяльності організованої злочинності; відсутність контролю за частиною державного кордону.

Ключові слова: російсько-українська війна, збройний конфлікт, трансплантація, торгівля органами, фактори, травматичні події, злочинність, анатомічні матеріали людини, віктимність, насильницьке вилучення органів, торгівля людьми.

Постановка проблеми. Будь-яка війна, і російсько-українська не є виключенням, в сучасному розвитку цивілізованому суспільстві XXI століття є ганебним явищем. Ганебним явищем, в першу чергу, вона є для світової спільноти, яка є високоморальною, науково прогресивною, технічно розвиненою, і яка опікується демократією, рівністю, дотриманням прав і свобод тощо, і попри це, не вживає всіх наявних у своєму арсеналі заходів і механізмів для

недопущення війни. В другу чергу, війна ганьбить країну, яка потерпає від окупантів, через неспроможність захистити свою територію і своє населення від знищення.

Російсько-українська війна деструктивно вплинула і продовжує впливати на всі суспільно-політичні процеси в нашій державі і будучи сама по собі позаправовим явищем детермінує подібні до себе події і обставини. З початком повномасштабного вторгнення РФ на суверенну

територію України окремі види кримінальних правопорушень сягнули своїх найбільших показників з моменту їх криміналізації. Проте війна це не тільки жакливі події, учасниками і свідками яких, нажалі, є українське суспільство, а також і безліч латентних процесів і подій кримінального характеру, які живляться за рахунок війни.

Одним із таких злочинних проявів є незаконна торгівля органами (анатомічними матеріалами) людини. Статистичні дані Генеральної прокуратури України містять наступні дані, так за ст. 143 ККУ «Порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини» у 2019 році було обліковано 2 кримінальних правопорушення за звітний період; у 2020 році – 1; у 2021 та 2022 роках по 4; у 2023 році – 3; проте у 2024 році до обліку було внесено 27 кримінальних правопорушень [1].

На наш погляд, реалії життя українського суспільства і держави в умовах збройного конфлікту потребують систематичного мультидисциплінарного дослідження різноманітних процесів, які детермінують такі злочинні прояви як торгівля органами з метою їх виявлення, вивчення та впливу на них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низка науковців присвятила свої роботи вивченню питань, пов'язаних з кримінальною відповідальністю за незаконне вилучення органів і тканин людини, а також кримінологічним засадам протидії даному виду злочинності, а саме Балабко В. В., Гринчак С. В., Лісичина Ю. О., Мислива О. О., Мусієнко А. В., Субот Н. І., Хавронюк М. І., Чеботарьова Г. В., та інші науковці.

Постановка завдання. Виявити і описати фактори, які детермінують торгівлю органами в умовах російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Існує ряд об'єктивних причин, що дають підстави стверджувати, що реальний (фактичний) стан злочинності у сфері торгівлі органами в Україні є доволі латентним. У першу чергу це пов'язано з тим, що запуск системи по трансплантації в Україні лише в останні роки тільки починає набирати оберти, як стверджують у Міністерстві охорони здоров'я України (МОЗ) «За точку відліку прийнято вважати 2021 рік – саме він став вирішальним для перевірки якості закладеного «фундаменту» всієї галузі» [2]. Так само МОЗ повідомляє про те, що «Щороку в Україні близько 5 000 людей потребують пересадки органів», але у той же час у 2021 році здійснено 316 органних трансплантацій, у 2022 – 384, а у 2023 – 585 [3]. Зазначені дані наглядно свідчать про нестачу органів і це лише в Україні.

У 2017 році, відповідно до даних Всесвітньої медичної асоціації, в усьому світі було виконано приблизно 140 000 трансплантацій органів, що значно більше порівняно із 118 127 процедурами, проведеними у 2013 році. Проте ці цифри становлять лише 10 % світового попиту на трансплантацію органів. Зважаючи на серйозну нестачу як живих, так і неживих донорів органів, торговці органами втрутилися, щоб надати зневіреним пацієнтам альтернативу міжнародним і внутрішнім системам трансплантації органів. Згідно з дослідженням 2007 року, проведеним Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ), 5-10 % трансплан-

тацій органів у всьому світі проводять нелегально, але, незважаючи на ці оцінки, фактичні масштаби торгівлі органами є невизначеними. Складно отримати надійні емпіричні дані, оскільки злочин є прихованим за своєю природою, тому як посередники, так і донори та реципієнти не мають бажання повідомляти про скоєне правоохоронним органам [4, с. 675].

Отже, нестача життєво необхідних органів породжує попит на «дефіцитний товар», тож наступною об'єктивною причиною є корупція. Корупція може проявлятися в медичних установах, наприклад, для надання пацієнтові статусу екстреності, також це може бути фальсифікація необхідних документів, у тому числі медичних, для легального перевезення анатомічних матеріалів людини. Корупція може сприяти безкарності в медичних установах і правоохоронних органах. Можуть мати місце також корупційні складові, коли посадові особи державних структур, дотичні до медичних закладів, зловживають своїм службовим становищем для отримання неправомірної вигоди.

Злочинність є наступною об'єктивною причиною торгівлі органами. Наявність зазначених обставин, як-от: нестабільність системи по трансплантації в Україні; дефіцит анатомічних матеріалів людини, як в Україні, так і в світі; корупція; а також готовність окремих «безмежно вдячних» реципієнтів сплатити за своє життя чималі суми, створюють живильний ґрунт для даного виду злочинності. Надприбутки є основною метою як національних, так і транснаціональних злочинних організацій. Існують різні цифри

вартості таких послуг, так «Факти ICTV» посилаються на Управління ООН з наркотиків, яке у 2019 році з'ясувало, що незаконний обіг людських органів в світі оцінюється в \$600 млн на рік [5], існують і інші цифри, наприклад, торгівля органами і трансплантаційний туризм приносять злочинним організаціям \$1,7 млрд на рік [6, с. xi-xii; 7]. У будь-якому разі прибутки є колосальним, що і утворює кримінальну складову у цій життєво важливій сфері.

На фоні зазначених загальних причин, ситуація з торгівлею органами ускладнюється за рахунок збройного конфлікту. Зазначені вище статистичні дані Генеральної прокуратури України свідчать про збільшення облікованих кримінальних правопорушень за ст.143 ККУ у 2024 році у 9 разів у порівнянні з 2023 роком. І хоча зазначені показники можуть свідчити також про покращення роботи правоохоронних органів, не можна ігнорувати той факт, що цілком імовірно, що торгівці органами можуть використовувати збройний конфлікт в Україні для своє злочинної діяльності.

Як пояснюється в доповіді Global Financial Integrity «Transnational Crime and the Developing World»: Зони конфліктів ідеально підходять для вербування, оскільки біженці та внутрішньо переміщені особи більш вразливі і знаходяться у відчаї. Як і інші злочини, такі як торгівля людьми і сексуальне насильство, торгівля органами посилює руйнування і страждання тих, хто живе в таборах біженців. Ці люди, які мають обмеження з працевлаштування і які залишили більшу частину свого майна, почувають себе вимушеними продати орган, щоб спробу-

вати прогледувати себе і свою родину [6, с. 32].

Історія збройних конфліктів у світі демонструє непоодинокі приклади таких злочинів. По оцінкам сирійських офіційних осіб, з початку сирійського конфлікту по всій Сирії було продано до 20 000 органів, особливо в прикордонних районах, де більше немає судів або поліцейських для забезпечення дотримання законів [8].

В Іраку так зване угруповання «Ісламська держава» (ІД) займається вилученням і торгівлею органів у бойовиків, полонених та заручників. В цьому контексті стверджується, ІД санкціонувала вилучення органів у «віровідступників» з метою «пересадки здорових органів в тіло мусульманина, що спасти його життя або замінити пошкоджений орган». Також надходять повідомлення про чорні ринки з продажу людських органів на території, що контролює ІД, а на підконтрольних ІД територіях були виявлені трупи з ознаками того, що їх органи були насильно вилучені [9].

У своїх мемуарах Карла Дель Понте (*прокурорка Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії, примітка наша*) докладно розповіла про викрадення представниками так званої «Армії визволення Косова» сотень етнічних сербів, ромів та нелояльних цьому угрупованню албанців, яких бойовики УСК утримували у в'язницях Косова та Албанії. За її словами, ці полонені особи ставали жертвами вбивств та серйозних знущань, у яких згодом вирізували нирки та серце. Органи жертв жажливих міжнародних злочинів злочинці продавали в Європі, Ізраїлі та Туреччині. При

цьому викрадені особи, у яких на початку вирізували одну нирку, утримувались до моменту замовлення від наступного клієнта, якому віддавалась їх друга нирка. На околицях Буреля в Албанії прокурор Карла Дель Понте з комісією розшукала будівлю, де проводились зазначені «медичні маніпуляції» з жертвами. На місці були виявлені речові докази таких жажливих операцій... [10]. На підставі зазначених звинувачень прокурорки, Радою Європи було проведено офіційне розслідування, наприкінці якого був опублікований так званий «Звіт Марті», яким підтверджувалися міжнародні злочини колишніх лідерів «Армії визволення Косова». Доповідь Марті була затверджена Резолюцією Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1782 від 25 січня 2011 р. ПАРЄ заявила, що «незаконний обіг людських органів сьогодні представляє собою виключно серйозну проблему в усьому світі та відкрито протирічить самим основним стандартам прав людини та гідності» [11, 12].

Зазначені повідомлення беззаперечно свідчать, що насильницьке вилучення органів і торгівля органами стають невід'ємною складовою збройних конфліктів, які наражають на небезпеку як живих так і мертвих людей.

На підставі вище зазначеного, а також з урахуванням процесів, що відбуваються на території України, пропонуємо виділити фактори, що можуть «приваблювати» такого роду злочинну діяльність в умовах збройного конфлікту:

- по-перше, послаблені або зруйновані соціальні інститути, що призводить до вразливості та навіть залежності окремих груп населення.

Збройний конфлікт це травматична подія для будь-якого пересічного громадянина, тим більше, коли ця подія має пролонгований характер. Люди, перебуваючи в умовах збройного конфлікту переживають масові, групові та індивідуальні травмуючі події, це призводить до вироблення індивідами нових реакцій на нетипові для них ситуації. В результаті чого, прагнення до раніше пріоритетних суспільних цінностей та реалізація важливих соціальних функцій можуть бути переорієнтовані, ускладнені або неможливі;

- по-друге, економічна нестабільність, яка штовхає людей погоджуватися на ризиковані пропозиції щодо заробітку, в результаті чого вони стають легкою жертвою торгівлі органами. Повномасштабне вторгнення рф на територію України призвело до того, що значна частина українського населення залишилася без роботи, житла і засобів до існування, у багатьох з'явилися проблеми зі здоров'ям тощо. В таких умовах перебувають цілими родинами. Втрата колишніх можливостей і комфортного способу життя, неспроможність, в силу різних причин, реалізувати себе в нових реаліях, а також неналежна фінансова державна підтримка можуть перетворити людей на економічних заручників;

- по-третє, масове переміщення, як внутрішнє так і зовнішнє та дезорієнтація населення робить їх легкою здобиччю, адже певна частина людей (біженців і переміщених) втрачають доступ до життєво важливих ресурсів та захисту. Міграційні процеси, що відбулися на початку повномасштабного вторгнення свідчать про відсутність повної картини

того, скільки людей виїхало з України, в тому числі на територію рф, адже в перші дні війни люди покидали Україну навіть без документів, діти виїжджали не з батьками, а з тим, хто міг їх вивести. За кордоном певна частина людей стикнулася із обмеженим доступом до процедур тимчасового захисту, відсутністю повної та правдивої інформації про ці процедури, незнання мови перешкоджало повноцінній комунікації тощо;

- по-четверте, збільшення осіб з адиктивною поведінкою, що викликано психоемоційною нестабільністю українського населення, погіршенням ментального здоров'я. Майже три роки війни створили ситуацію, коли практично кожна українська родина має втрати серед свого оточення: рідні, друзі, колеги, знайомі. Не всі можуть впоратися з такими подіями, через що у людей може з'являтися депресія, панічні настрої, знижується опір до потенційних і реальних ризиків. Потреба у зміні такого психічного стану нерідко приводить до різного роду залежностей, як-от: алкогольна, наркотична тощо, чим підвищується рівень віктимності такої категорії осіб;

- по-п'яте, війна створює сприятливі умови для діяльності організованої злочинності, яка спеціалізується на тих чи інших видах торгівлі органами і тканинами людей. Даний вид злочинної діяльності є одним із прибуткових злочинних промислів, адже попит на життя і здоров'я не вщухає навіть під час війни. Збройний конфлікт, у свою чергу, детермінує ряд процесів, які перетворюють певну частину людей на доволі вразливу категорію в фізич-

ному, психічному, економічному, правовому, соціальному плані, чим і користуються різного ґатунку злочинні угруповання;

- по-шосте, відсутність контролю за частиною державного кордону сприяє зменшенню перешкод для злочинних організацій транснаціонального характеру, у тому числі для яких торгівля органами є пріоритетною діяльністю. Тимчасова окупація території України унеможливає доступ і діяльність державних структур на цій території, тож цілком логічно, що певна частина українських громадян випали з правового поля України, отже їх доля лишається невідомою.

Висновки. Фактор російсько-української війни детермінував чимало процесів кримінального характеру в Україні. На його фоні виникло і розвинулось багато деструктивних процесів, які занурили українське суспільство у нові реалії війни, в яких не всі можуть адаптуватися. Підвищений рівень віктимності наражає людей на небезпеку з боку злочинного світу. Торгівля органами є однією з таких небезпек, тож окреслені в роботі фактори вимагають прискіпливої уваги науковців і практиків по протидії злочинності з метою виявлення і запобігання таким злочинним проявам в цілому та в Україні зокрема.

Список використаних джерел

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування / Офіс Генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>. (дата звернення: 23.03.2024).
2. Трансплантація в Україні: як змінилась галузь за останні 4 роки? / Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/uk/transplantacija-v-ukraini-jak-zminilas-galuz-za-ostanni-4-roki>. (дата звернення: 23.03.2024).
3. Впродовж 2023 року в Україні проведено 585 органних трансплантацій / Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/uk/vprodovzh-2023-roku-v-ukraini-provedeno-585-organnih-transplantacij->. (дата звернення: 23.03.2024).
4. Martial Th. Harvesting vulnerability: The challenges of organ trafficking in armed conflict. *International Review of the Red Cross*. 2023. June. № 105 (923). P. 674–705. URL: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/reviews-pdf/2023-06/harvesting-vulnerability-the-challenges-of-organ-trafficking-in-armed-conflict-923.pdf> (дата звернення: 23.03.2024).
5. Скільки коштує людина? / Факти. URL: https://fakty.com.ua/vartist_nyrky/. (дата звернення: 23.03.2024).
6. May Ch. Transnational Crime and the Developing World. Washington, DC: Global Financial Integrity, March, 2017. 150 p. URL: https://gfintegrity.org/wp-content/uploads/2017/03/Transnational_Crime-final.pdf; (дата звернення: 23.03.2024).
7. Organ transplant tourism. *Parliamentary Assembly of the Council of Europe*, Res. 2327, 31 January 2020. URL: <https://pace.coe.int/pdf/e3048cfec9cf3aafaf76e18b206ecea97aeafc21bc9f892ccfeae59e811504?title=Res.%202327.pdf> (дата звернення: 23.03.2024).
8. Hamdo A. H. The underbelly of Syria's war: a thriving trade in human organs / United Press International. URL: www.upi.com/Top_News/World-News/2016/05/12/The

underbelly-of-Syrias-war-athriving-trade-in-human-organs/5301462896201/ (дата звернення: 23.03.2024).

9. Strobel W., Landay J. and Stewart Ph. Exclusive: Islamic State sanctioned organ harvesting in document taken in U.S. raid / Reuters. URL: <https://www.reuters.com/article/world/exclusive-islamic-state-sanctioned-organ-harvesting-in-document-taken-in-us-r-idUSKBN0U805Q/> (дата звернення: 23.03.2024).

10. Ponte C. D., Sudetic C. Madame Prosecutor: Confrontations with Humanity's Worst Criminals and the Culture of Impunity : a Memoir. New York, Other Press, 2008.

11. Investigation of allegations of inhuman treatment of people and illicit trafficking in human organs in Kosovo. *Assemblée Parlementaire du Conseil de l'Europe, Resolution 1782 (2011)*, 25 January 2011. URL: <https://pace.coe.int/pdf/2639d223d18fc96c74b508eeb1384f844b30362feacf0769059532000fa24362?title=Res.%201782.pdf> (дата звернення: 23.03.2024).

12. Bowcott O. Kosovo organ trafficking inquiry chief vows to investigate all evidence / The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/world/2016/sep/16/kosovo-organ-trafficking-inquiry-chief-prosecutor-vows-to-investigate-all-evidence> (дата звернення: 23.03.2024).

Lutsenko I., PhD at the Department of Criminal Law and Criminology, Institute No. 1 Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4610-8549

The Russian-Ukrainian war as a factor fuelling organ trafficking: criminological perspective

This article examines the factors contributing to organ trafficking in the context of the Russian-Ukrainian war. It highlights the increase in this type of crime over the past year, acknowledging its often latent nature. The author identifies several objective reasons for the prevalence of organ trafficking, including the global shortage of vital organs, corruption across various sectors, and the presence of both national and transnational crime networks. The discussion draws parallels with armed conflicts in Kosovo, Iraq, and Syria, which have also seen a rise in criminal activities, including organ trafficking. Focusing on the current situation in Ukraine and incorporating lessons from these previous conflicts, the author outlines key factors driving organ trafficking amid the Russian-Ukrainian war. These factors include the weakening or destruction of social institutions, economic instability within the state and society, widespread internal and external displacement of populations, an increase in individuals with addictive behaviors, favorable conditions for organized crime, and insufficient control over segments of the state border.

Key words: *Russian-Ukrainian war, armed conflict, transplantation, organ trafficking, factors, traumatic events, crime, human anatomical materials, victimization, forced organ harvesting, human trafficking.*